

Tiden – traditionen og det enestående

Et arkitektonisk blik på den kulturlandskabelige udvikling

Af Steen A. B. Høyer, Landskabsarkitekt, professor, maa & mdl, Kunstakademiets Arkitektskole

Kulturlandskabet er et begreb, der dækker over det menneskeligt udnyttede landskab – normalt i betydningen det agrare landskab. Siden Anden Verdenskrig har byspreddningen og byens forsyningslinier opløst det tidligere skel mellem land og by. Det betyder, at kulturlandskabet i dag må ses som et samlet danmarksbillede.

Indledning om kulturlandskabet

Ethvert landskab er under forvandling, og sikringen af de kulturlandskabelige værdier fra perioden frem til industrialismens begyndelse må siges at være rimelig god. Naturligvis er den ikke tilfredsstillende, men interessen er under alle omstændigheder stor, blandt andet fordi vi lever i en tid uden formulerede fremtidsmaal. Fremtidshåbet er så at sige erstattet af troen på fortiden, da globaliseringen både har efterladt os med en ugennemskuelig samfundsstruktur og en diffus målsætning.

Enigheden omkring bevaringsværdi går nogenlunde med hensyn til landsbykirkerne, men dem har vi også kigget på i knap 1.000 år. Jo nærmere vi kommer vores egen tid, des sværere bliver det at vurdere. Det vi søger i de nyere kulturlandskaber står lidt diffust, og kan beskrives som en kombination af det typiske og karakteristiske repræsenteret af smukke og gode eksempler. Hvad der er typisk kan vi til nød finde ud af – men hvad der er forbilledlig kvalitet er straks lidt vanskeligere at pege på. Det skyldes ikke så meget det praktiske og funktionelle aspekt, som det skyldes vanskelighederne ved de æstetiske valg.

Det en udbredt opfattelse, at æstetik er noget smagsagtigt, som visse kredse bestemmer sig for en sen nattetime. Sådan er verden desværre ikke indrettet – i givent fald havde det blot handlet om den rette mening på det rette tidspunkt. De æstetiske normer udspringer derimod af samfundets produktion og teknologi – men i egen tid er det vanskeligt at aflæse den æstetiske værdi i

det nyere eller samtidige. Det kræver et skærpet og skarpt blik, fordi kvalitet og æstetik er en social norm, hvis udbredelse og accept kræver gennemsnitligt 50 til 100 år. Afstanden mellem produkt og accept er lang og kompliceret og foregår på mange niveauer, men et sammenlignende blik på billedkunstens vilkår, kan hurtigt give en fornemmelse for problematikken. Hvis vi f.eks. betragter æstetikken hos en enkelt faggruppe som samtidens billedkunstnere, vil de æstetiske forbilleder og normer repræsentere et spænd på mindst 100 år. I en bredere samfundsmæssig sammenhæng vil vi finde et spænd af normer, der repræsenterer en periode på over 150 år. Det er vilkårene.

Vejen frem går via historien, med de erfaringer og den præcision som en lang og intens indsats kan udvikle – tilsat både held og talent. Der findes desværre ingen teoretiske eller politiske genveje. Ting tager tid – og tid tager ting! – Det kan give en vis uhomogen historieskrivning, men det lader til gengæld til at være et grundvilkår, hvor balancegang og tolerance bliver vigtige faktorer.

Når det så er sagt, kan man jo begynde med at beskrive nutiden set i lyset af traditionen. Så har man da et grundlag at stå på.

Landskabets elementer – traditionen

Danmark kan beskrives som et ørige, hvor havet udgør den oprindelige natur, og hvor horisonten er den rolige kontrast til det veludnyttede, åbne landskab – gennemkultiveret og findelt i en lille skala – med hegn og lunde omkring gårde og

småbyer.

Klimaet, vandfladerne og fugtigheden giver et højt, men blødt lys med mange gråtoner, der fremhæver nuancer og dæmper kontraster. Landskabsfladen er en svagt bølget moræneflade præget af isen og vandets kræfter. Dramatikken er lille, men variationen er stor. Rigdommen ligger i temaets variation, og de kulturlandskabelige spor begynder med bronzealderens gravhøje og forsætter i et homogent udviklet mønster. Skovene indtager en særlig plads, som de mest markante, rumdannende elementer på fladen, og de udgør desuden det største samlede volumen.

Fladen og det store himmelspejl er det dominerende, monumentale træk. Haven er lysningen – eller det hegnede og beskyttede rum – en typologi der stammer fra det skovklædte Danmarks opdyrkning i middelalderen. Men under alle omstændigheder et danmarksbillede, der kan tegnes i en enkel geometri, med punkter, linier, vægge og massiver. Klart adskilte og definerede elementer, der har kunnet stiliseres i skiftende formsprog – både i haver, parker og bebyggelser af alle størrelser.

Dronning Margrethe II karakteriserede barndommens Danmark meget kort og præcist i en nytårstale: "cykler og busser i regnvåde gader, skove og åbne marker med vind fra havet" (citeret efter hukommelsen.). Pointen er, at det særlig danske er rummets klare grænser, klimaet og det kollektive – i modsætning til objektet, hierarkiet og den monumentale gestus.

Men danmarksbilledet er som nævnt ændret gennem det seneste halve århundrede. Kommunikationslinier, tekniske anlæg og bebyggelser præger landskabet overalt, men sammenlignet med for eksempel Holland og Japan er befolkningstætheden lille og pladsen derfor ganske god. Danskere bor derfor helst åbent i en have med udsyn, og begraves også helst på en mindre kirkegård under lignende forhold. Danskere har svært ved at forstå dem, der fortæller, at de skal bo højt og tæt i glashuse – eller hvad der nu kan være rigtigt under andre himmelstrøg.

Danmark er under forvandling. Byen er ikke mere kontrast til det åbne land med marker, landsbyer og fritliggende gårde. Bymuren er væk og erstattet af en åben lys skov af parcel-, service- og rekreatiomsområder, der sammen med kommunikationsanlæggene er flettet ind i landbrugslandskabet uden funktionel og skalamæssig sammenhæng.

Landbruget er industrialiseret med større og større specialiserede enheder som følge. Landbrugets afsætningsmuligheder er under pres, og nye afgrøder og anden animalsk produktion afprøves. Alt i alt en omlægning, der kan modsvare udflytningen og andelsbevægelsens transformation af kulturlandskabet i begyndelsen af det 18. århundrede.

Med de nye zonenovbestemmelser er en friere udbygning i det åbne land mulig. Tilsammen vil disse forhold tegne endnu et nyt by- og landskabsbillede, med større skovarealer – energimarker med biomasse – vindmølleparker og store industrielle landbrugsanlæg samt flere enkeltbygninger i det åbne landskabsrum. Men Morten Korch's solbriller er stadig de mest populære, fordi barndommens landskaber altid vil være de smukkeste.

Den helt store byvækst er forbi, og vejssystemerne er næsten afsluttet med motorvejsystemets H-udbygning. Samfundsudviklingen vil nu som før præge den by-landskabelige udvikling, men hvilket industrielt og rekreativt mønster vi vil få, og hvilke afgrøder vi skal dyrke – det er der ikke tydelige tegn på i dag. Stordriftstalder er dominerende, men miljø-mæssige aspekter vil præge udviklingen, fordi sundhed er en af samfundets hovedoverskrifter.

Arkitektur og arkitektonisk planlægning er samfundsstrukturens spejl, og det æstetiske sprog opstår af det samlede billede. Arkitekturen bliver ikke bestemt af æstetiske drømme, men den opstår ret pragmatisk, som et resultat af en fremsynet samfundsmæssig tolkning.

Kort fortalt har byen og landet åbnet sig – med lyset, haver, friarealer og vejssystemer som hovedaktører – og landbruget er samlet i større

bedrifter, der ikke efterlader mange læhegn, lunde og vådområder udyrket. Alt i alt en åben sammensmeltning i store flydende rumligheder, og store skalaspring, der i det samlede billede ikke får nævneværdig modstand i ny skovrejsning og bybygning.

Det karakteristiske danmarksbillede er som nævnt forvandlet radikalt. Himmelen, lyset og klimaet er stadig det monumentale og karaktergivende. Men fladen har fået tildelt en ny hovedrolle, som det samlende udtryksfulde element, fordi volumen, grænse og det definerede rum er opløst, og den flydende sammensmeltning af rum, funktion og skala er etableret af produktionsforhold, bosætning og infrastruktur. Kroppen skal stadig have tryk og støtte i rummet, men det opnås i den lille skala i kontrast til åbenheden og den store skalafrihed.

Dette kan lyde både meget kompliceret, men også uhyre enkelt – fordi sådan er der jo bare – "udenfor"! Men det er vanskeligt, både som arkitekt og almindelig borger, at se og skabe kvaliteter af de nye omgivers logistik uden at fortabe sig i historiens solide billedbog. Mens går tiden da også med at restaurere de gamle bykerner til autentisk ukendelighed. Men sagen er den, at det ikke handler om et tab, men om en ny tilføjelse – og en udvidelse af den æstetiske dimension. Alle kan jo for eksempel se skønheden i de store nye kommunikationsanlæg som Storebæltsforbindelsen – uden at Liselund bliver overflødig og uinteressant af den grund.

Horisonten og den åbne flade må som nævnt gives en større udtrykskraft, når væggen, volumen og de klare grænser reduceres. Fladen må så at sige skabe sit eget rum, som solens sølvspejl på havet der udpeger det særligt betydningsfulde i verden. Stoffet og lyset får dermed også tildelt en ny hovedrolle, fordi materialer, skift og overgange bliver af ny betydning, samtidig med at detaljen, og den lille intime skala kommer i fokus.

Elementernes landskaber – et tidsbillede

Der står vi så – med et nyt rum og en ny fortælling. Til at begynde med kunne vi opgive

betegnelserne byen og det åbne land, og blot kalde det "landskab" – eller "den ny natur" – som samlet betegnelse. Dernæst kunne vi diskutere de motiver og billeder vi arbejder med.

De nye anlæg danner samlet et artefakt som ny natur og indgår ikke som tidligere i en kontinuerlig, kulturlandskabelig sammenhæng med funktionel og skalamæssig sammenhæng. Denne forskel er kompleks, fordi det ikke handler om de fysiske indgreb alene. Holdning, idé og metode er mindst lige så afgørende for udformningen, og den måde vi ser og opfatter det udtryksfulde og nutidige.

Til forståelsen hører også det forhold, at samfundet er udviklet fra en social, kollektiv og gennemreguleret national enhed, gennem det 20. århundrede – til et liberalt og regionalt/globalt sammensat netværk. Idéen om den kulturelle enhed er dermed tabt og samtidig også idéen om den kontinuerlige kulturlandskabelige udvikling.

De landskabelige indgreb er så omfattende, at det under alle omstændigheder er meningsløst at tale om en stiliseret form for oprindelighed – et autentisk billede på en historisk situation – der bruges som motiv i en ny og anden verden. Det er for eksempel meningsløst at indføre et vandmotiv på Åboulevarden, fordi der engang har ligget en å – Ladegårdsåen – der senere er rørlagt og bebygget.

Motiverne kan komme mange steder fra, men må være en del af programmet, et nyt projekt, og være en del af de eksisterende forhold. En mere eller mindre konkret tolkning af stedets kontekst må være den nødvendige binding til rummet, som sikrer, at hvad som helst ikke placeres hvor som helst.

Inden for planlægning, landskabsarkitektur og havekunst er den individuelt liberale holdning som sagt dominerende – i modsætning til den socialt, kollektivt orienterede tankegang.

Forskellen er – at vi gennem modernismen havde et overordnet fælles program, en social utopi om fællesskab, vækst og velstand. Det krævede udvikling, organisation og styring af et

kulturelt og socialt program. Lys, luft og gode boliger i rekreative systemer blev gennemført med leg, sport, nyttehaver, teater og møder som programpunkter. Omfanget af opgaven nødvendiggjorde regulering, og midlet var en rationel geometri, der kunne omsættes til en arkitektonisk ramme. En åben ramme for de kollektive aktiviteter. Fælledparken, Søndergårdsparken og punkthusene på Bellahøj kan være eksempler – steder der er tænkt til samvær.

Det kulturelle og sociale program er erstattet af et individuelt frihedsbegreb, efter at velfærdssamfundet har nået sit nuværende niveau. Det betyder at oplevelse og æstetisk variation er blevet dominerende, hvilket kan ses i antallet af naturcentre, oplevelsesparker og kunstmuseer. Louisiana har så at sige erstattet Enghaveparken, og kunstmuseerne har større besøgstal end fodboldarenaerne. Nutidig oplevelse og udforskning kræver udbud og variation i modsætning til tidligere, hvor leg, fantasi og enkelhed var forbundne størrelser. Lidt firkantet sagt, er der samtidig tale om et skift i det kulturelle program, fra socialt samvær til individuel oplevelse og variation.

I virkeligheden er der tale om en forskydning af fokuspunkter, som ved sammenligningen af forskelle og ligheder i den franske og den engelske havekunst. Den franske geometri indeholdt den organiske variation, og den engelske, landskabelige havekunst indeholdt en geometrisk styring – blot med forskellige forbilleder og tyngdepunkter. Versailles, Castle Howard og Stourhead kunne være referencer. De repræsenterer en parallel til nyere tid – den store arkitektonisk definerede idé kontra den individuelt komponerede og flydende scenografi.

Samfundsmæssige ændringer skaber nye arkitektoniske billeder for at spejle og markere forskelle. Hvor modernismens utopi anvendte den geometriske orden – der bruger postmodernismen det organiske formsprog – der igen kan relateres både til vejæstetikken og udviklingens almene dynamik.

Kodeordene vi møder er proces, dynamik, lag,

flade, organisk, fragment, variation og skala-kontrast, og det arkitektoniske kit er knyttet til fladen. Resultatet er, at udtrykket bliver åbent, uafsluttet og flydende som følge af en scenografisk strategi i modsætning til en geometrisk defineret ramme.

Man kunne sige, at hvor modernismen lagde vægt på at konstruere og styre en arkitektonisk ramme – vil det postmoderne forhandle sig til en scenografi. Det betyder, at den nye scene er åben i flere betydninger. Den er åben både i indholdsmæssig og i rumlig henseende, hvor det er strategien eller spillereglerne for kompositionens elementer og ikke mindst dens pauser, der er afgørende for det arkitektoniske udtryk.

Det æstetiske sprog refererer til udviklingen på den amerikanske kunstscene fra begyndelsen af 60'erne. Minimalisme, land-art, pop-art og den efterfølgende udvikling af installationskunsten er dominerende inspiration – og den kompositionelle strategi og struktur er skabt af den franske postmoderne samfundsfilosofi fra slutningen af 70'erne og begyndelsen af 80'erne.

Et oplagt spørgsmål er, i hvilken udstrækning at de alment menneskelige grundvilkår – som behovet for stabilitet, ro, klarhed og overblik – kan forenes med den åbne, scenografiske forvandling. Fladens udstrækning som pause og stoflighedens variation i den lille skala skal løfte den opgave, der tidligere har været båret af væggen, rammen og det definerede rum. I Danmark er situationen af speciel karakter, da alle områder så at sige refererer til himmelens og havets horisont.

Et overordnet generelt motiv eller tema er mobiliteten. Vi kan i dag konstatere, at det 20. århundredes katedraler er de store infrastrukturelle anlæg såsom lufthavne, broforbindelser og motorvejsanlæg. Det er de bygningsværker, som vil blive identiske med det 20. århundrede. Årsagen er, at anlæggene er blevet billede på den ultimative individuelle frihed og dermed symbolet på lykken og den paradisiske tanke. Friheden gennem bevægelsen er en individuel og uendelig række af handlings-

forløb, der tilsammen er kilden til drømmen og eventyret.

Derfor er bilen mere betydningsfuld end de kollektive transportformer, selv om flyet er vigtigt, da det passerer selve horisonten. Bilens kortere og mere fragmentariske oplevelsesforløb – af steder og verdener der sammensættes frit – sammenholdes af én glidende komfort. Denne nye hverdag kan ses som en afgørende forandring i vores rum- og omverdensforståelse. ”Jeg arbejder som meteorolog, går tur i en barokpark, spiser sushi, går til folkedans, ser CNN på nettet, og henter børnene fra ridning og karate” – det er blot et lille tilfældigt udsnit af den store verdens dagligdag.

Det samlende element – eller den røde tråd – i denne verden er bilen og vejrummets æstetik – den glidende dynamiske pause, der binder alting sammen. Billeder af bløde kurver, og slyngede forløb, skiftende horisonter med glidende overgange, tegnet af hvide linier i et globalt sprog, med afkørsler og stop i alverdens nicher.

Netop fragmenter af dette vejbillede er betydningsfulde som arkitektonisk motiv, fordi det er alment, nutidigt, og udgør vores fælles erfaring, oplevelse og reference. Billedet ses tydeligt i den spanske arkitekt Enric Mirailles arbejder, hvor fragmenter af mangeartede oplevelser er fastholdt af et åbent, blødt og organisk, glidende forløb – hvor program og kontekst bestemmer indhold, stof og sammenhæng – og fladens pauser skaber helhed.

Arbejdsmetoder og motiver kan suppleres mange steder fra, siden den postmoderne tanke forkastede idéen om den samlende store fortælling. Idéen, utopien eller troen på, at samfundet igen kunne samles om én overordnet målsætning, som det skete for eksempel i

modernismen, hvor troen på at den teknologiske udvikling i demokratiets tjeneste kunne skabe en global velfærd. Et samlet program, der igen kunne udtrykkes i et billedkunstnerisk og arkitektonisk sprog – det man tidligere har kaldt en arkitektonisk stil.

I stedet opstod en fragmentarisk komposition, der blev til med brudstykker af fortællinger og formudtryk. I dette konglomerat var det så at sige fugemassen og ikke enkeltdelene, der blev afgørende for det kunstneriske udtryk.

Afslutning

Beskrivelsen af samtiden skærper det blik vi oplever med, men al omstilling er svær. Lidt enklere er det som sagt at kigge bagud.

Det 20. århundrede var som nævnt bevægelsens og kommunikationens århundrede, og de store infrastrukturelle anlæg kommer til at stå som periodens "katedraler". Enkelt bygninger og bebyggelser kan være værdifulde, men veje, broer og lufthavne vil få særlig betydning. Sekulariseringen var fremadskridende og mobiliteten blev paradistankens foretrukne tema. Lykken og håbet om fremtiden blev drømmen om bevægelsens og rejsens frihed. Flyet blev symbolet, og bilen blev det praktiske værktøj, der muliggjorde den samfundsmæssige udbredelse, og skabte den fysiske ramme om den samfundsmæssige opbygning.

Kommunikationslandskaberne må derfor have den største bevågenhed, i lighed med andre nye landskabsformer der er opstået inden for de seneste 50 år. Det være sig *energilandskaber*, *råstof- & depotlandskaber*, *fritidslandskaber*, *jordbrugslandskaber* eller *kystlandskaber*. De er alle udviklet som specielle typer, med et nyt kulturhistorisk og æstetisk indhold.